

ΑΙΤΙΑΙ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΟΜΑΧΙΑΣ

“Οτι από των πρώτων ημερών του Χριστιανισμού υπήρχον ἐν χρήσει εἰκόνες αὐδεμίαν ἐπιτρέπουσιν ἀμφιβολίαν τὰ ἐν ταῖς Κατακόμβαις τῆς Ρώμης καὶ ἀλλαχοῦ εὐρήματα, ὧν ἡ ἀρχαιότης μέχρις αὐτῶν τῶν μέσων τοῦ 6'. αἰῶνος ἀνέρχεται. Κατὰ τοὺς πρώτους ὁμοῦς ἐκείνους αἰῶνας δὲν υπήρχον προσωπεγραφαί τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐγένετο δὲ χρήσις μόνον συμβολικῶν ἢ ἀλληγορικῶν αὐτοῦ παραστάσεων, οὐδ' εἶχεν εἰσέτι ἀπαρτισθεὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὠρισμένος τύπος τῆς ἐξωτερικῆς αὐτοῦ εἰκόνος.

Οἱ αἵρετικοὶ Γνωστικοὶ καὶ Καρποκρατιανοὶ μετεχειρίζοντο εἰκόνας καὶ ἀγάλματα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ τινες αὐτῶν, ὡς ὁ Μαρκίων καὶ οἱ Μοντανισταί, κατεπολέμησαν τὴν χρήσιν αὐτῶν. Ἀξιοσημειώτον δὲ ἐστὶ ἡ Ἐκκλησία ἀποκρούσασα τὴν «ψευδώνυμον Γνώσιν» δὲν ἀπέκρουσε καὶ τὴν χρήσιν τῶν εἰκόνων, διότι αὕτη ἀναμφιδόλως παρουσιάσθη παρ' αὐτῇ ἀσχέτως καὶ ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τῆς «Γνώσεως». Ὡς ἐξ ἐνδείξεων τοῦ Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως καὶ τοῦ Τερτυλλιανοῦ καταφαίνεται, ἐγκαίρως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀνεπτύχθη ἡ ζωγραφικὴ ¹. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 8'. αἰῶνος ὑπάρχουσιν παραστάσεις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ δι' εἰκόνων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, διότι ἤδη ὑπὸ χριστιανοῦ συγγραφέως ἀναφέρεται ἡ συνδεομένη πρὸς τὴν περὶ Αὐγάρου παράδοσιν ² εἰκὼν τῆς Ἐδέσσης ἢ τὸ λεγόμενον «Ἅγιον Μανδῆλιον» ἐξ οὗ, μετὰ δύο αἰῶνας, δι' ἀντιγραφῆς παρουσιάσθησαν αἱ ἀχειροποίητοι λεγόμεναι εἰκόνες. Καὶ ἐν μὲν τῇ Δύσει ἀναπτύσσεται ὁ τύπος τοῦ πάσχοντος Χριστοῦ ἐν δὲ τῇ ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ τοῦ οὐρανίου Βασιλέως. Ἐν τῇ Δύσει ἐνωρίτερον ἢ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀνεπτύχθη οὐ μόνον ἡ εἰκονογραφία, ἀλλὰ καὶ ἡ

1. Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, Προτρεπτικὸς πρὸς Ἕλληνας, Πατρ. Migne ἑλλ. 8, 156. Παιδαγωγός, Πατρ. Migne ἑλλ. 8, 633. Tertulliani, De pudicitia, VII, καὶ X, Opera ἐκδ. Ochler I. 803. 813.

2. Εὐσέβιος, Ἐκκλησ. Ἱστορία, 1, 13.

τιμῆ τῶν εἰκόνων, πρόσλαβεῦσα τοιαύτην ἔκτασιν καὶ τοιοῦτον τύπον, ὥστε ἢ ἐν Ἑλδίρα Σύνοδος τοῦ 306 ἀπηγόρευσε τὴν χρῆσιν τῶν εἰκόνων ἐν τοῖς ναοῖς καὶ τὴν τιμὴν αὐτῶν ¹. Ἐκ πλείστων δὲ ἐτέρων μαρτυριῶν καὶ ἐνδείξεων καταφαίνεται ὅτι περὶ τὰ τέλη τοῦ ε'. αἰῶνος εἶχεν ἐπικρατήσει τελείως ἐν τῇ Δύσει ἢ τιμὴ τῶν εἰκόνων καὶ ἀγαλμάτων οὐ μόνον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν Μαρτύρων ἀλλὰ τῶν ἁγίων ἀσκητῶν. Ἡ τιμὴ δὲ τῶν εἰκόνων προσελάμβανε πολλάκις παρὰ τῷ ὀχλῷ μορφὴν εἰδωλολατρείας, ὅθεν ἐν ἀρχῇ τοῦ ε'. αἰῶνος ὁ Βιγιλάντιος ἐπετέθη σφοδρῶς κατὰ τῆς τιμῆς τῶν εἰκόνων καὶ τῶν λειψάνων τῶν ἁγίων ². Μετὰ δύο αἰῶνας ὁ Ἐπίσκοπος Μασσαλίας Σειρήνος διέταξε τὴν καταστροφὴν τῶν εἰκόνων, ἀλλ' ἐξηγέρθησαν κατ' αὐτοῦ οἱ χριστιανοί, ὁ δὲ Ρώμης Ἐπίσκοπος Γρηγόριος ὁ α'. (590—604) ἔλαβεν ἀφορμὴν ἐν δυσὶν ἐπιστολαῖς αὐτοῦ νὰ ὑποδείξῃ τὴν σημασίαν τῆς χρήσεως καὶ τιμῆς τῶν εἰκόνων, ὡς παιδαγωγικοῦ καὶ μορφωτικοῦ μέσου.

Ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐν ἀρχῇ ἤδη τοῦ δ'. αἰῶνος, εἶναι γενικὴ ἢ χρῆσις εἰκόνων συναντῶσα μονομερῆ τινα ἀντιδρασίμους. Ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας († 340), ὅστις, οὐχ ἤττον, ἀναφέρει τὸ ἐν Πανεάδι χάλκινον ἀγαλμα παριστῶν, κατὰ τὴν παράδοσιν, τὸν Χριστόν, καὶ ὁ Ἐπιφάνιος Κύπρου († 403) κατὰ τὸν αἰῶνα ἐκεῖνον ἦσαν πολέμιοι τῶν εἰκόνων. Παρὰ τὴν ἀντιδρασίμους ὁμοίαν ἐκ μαρτυριῶν τοῦ Μ. Βασιλείου († 379) Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου († 390) Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου († 407) καὶ δὴ τοῦ Γρηγορίου Νύσσης († 394) καταφαίνεται ὅτι κατὰ τὸν δ'. αἰῶνα ὀριστικῶς εἶχεν ἐπικρατήσει ἢ χρῆσις καὶ τιμὴ τῶν εἰκόνων. Μετεχειρίσθη δὲ ὁ Μ. Βασίλειος τὴν κλασικὴν ἔκφρασιν «ἢ τῆς εἰκόνος τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει» ³. Μετὰ ἓνα αἰῶνα τὴν ἐπικράτησιν αὐτῶν

1. Mansi, Sacrorum Conciliorum nova et amplissima Collectio, 11, 264.

2. Hieronim, Contra Vigilantii, Πατρ. Migne ser. lat. XXII, 362. XXII, 907.

3. Μ. Βασιλείου Ὁμιλία ιε'. εἰς Βαβυλᾶμ Πατρ. Migne 31, 489. Ὁμιλία ιη'. εἰς Γόρδιον μάρτυρα, Αὐτόθι, 31, 493. Ὁμιλία ιθ'. εἰς τοὺς μ'. μάρτυρας, Αὐτόθι 31, 508. Ἐπιστολὴ γ'. πρὸς Ἰουλιανὸν 32, 1110. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος ιη'. Πατρ. Migne 35, 985—1044. Λόγος ια'. εἰς Γρηγ. Νύσσης, Αὐτόθι 35, 833. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Λόγος εἰς Μελέτιον Πατρ. Migne 50, 516. Λόγος περὶ προδοσίας Ἰούδα, Αὐτόθι 50, 716 Γρηγορίου Νύσσης, Λόγος περὶ τῆς Θεότητος τοῦ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος Πατρ. Migne 46, 556. 557

καὶ ἰδίως τῆς εἰκόνης τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἶχεν ἐνισχύσει ἢ λύσει τῶν χριστολογικῶν ζητημάτων, ὅποτε ἡ χρῆσις καὶ ἡ τιμὴ τῶν εἰκόνων προσέλαβε καὶ δογματικὴν ἔννοιαν. Διὰ τοῦτο ἡ ἀντίδρασις κατὰ τῶν εἰκόνων προήρχετο τότε ἐξ αἰρετικῶν κύκλων. Κατὰ τὸν ζ'. αἰῶνα κατὰ τῶν πολεμίων τῶν εἰκόνων καὶ τῶν λειψάνων τῶν ἁγίων, τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἐπικλήσεως αὐτῶν συνέγραψεν ὁ Ἐπίσκοπος Νεαπόλεως τῆς Κύπρου Λεόντιος ¹, ἡ δὲ Πενθέκτη Σύνοδος (691—2) κατεδίκασε πλαστὰ τινὰ μαρτυρολόγια, συντεθέντα ὑπὸ τῶν τοιούτων πολεμίων τῶν εἰκόνων καὶ λειψάνων τῶν ἁγίων, τῆς τιμῆς καὶ ἐπικλήσεως αὐτῶν. Ἐκτὸς δὲ τῶν εἰκονομαχικῶν ἀντιδράσεων ὑπῆρχον ἀντιδράσεις καὶ κατὰ τοῦ μοναχικοῦ βίου ², κατὰ τῶν τελετουργικῶν καθόλου τύπων, κατὰ τῆς ἁρθενίας καὶ τῆς νηστείας, ἃς ἐγκολπωθέντες κατὰ τὸν ζ'. αἰῶνα οἱ αἰρετικοὶ Παυλικιανοὶ ἀπέκρουσαν τὴν τιμὴν τῶν ἁγίων, τοῦ σταυροῦ, τῶν εἰκόνων, τὰς τελετὰς τῆς Ἐκκλησίας, τοὺς ναοὺς, τὴν Ἱεραρχίαν καὶ τὸν ἐκκλησιαστικὸν καθόλου βίον. Κατὰ τὸν αἰῶνα ἐκεῖνον ἐνισχύθη ἡ εἰκονομαχικὴ ἀντίδρασις ἐν Συρίᾳ ὑπὸ τῶν πραιδόσεων τῶν ἰθαγενῶν, οἵτινες ἀπεστρέφοντο τὰς ἀνθρωπομορφτικὰς παραστάσεις ἐν τῇ τέχνῃ, προτιμῶντες τὸν συμβολισμόν. Τὴν ἀντίδρασιν ἐνίσχυσαν οὖτε Ἰουδαϊσμός καὶ ὁ Ἰσλαμισμός, μετὰ μικρὸν, ἀποκρούοντες ἐντελῶς τὴν δι' εἰκόνων ἢ ἀγαλμάτων παράστασιν τῆς Θεότητος ³.

Ὅστε ὑπῆρχον ἤδη εἰκονομάχοι πρὸ τῆς ἐπισήμου ἐμφανίσεως τῆς εἰκονομαχίας τοῦ η'. αἰῶνος. Κατὰ τὸν αἰῶνα δ' ἐκεῖνον παρουσιάζοντο ἐν τῷ ἐκκλησιαστικῷ βίῳ σοβαραὶ ἐλλείψεις, ἐκδηλούμεναι, πρὸ παντός, διὰ τῆς δυσαρέστου ἀπὸ ἠθικῆς ἐπόψεως καταστάσεως τῆς κοινωνίας, τοῦ Κλήρου καὶ δὴ τῶν Μοναχῶν. Ἐν τῇ ἑλληνικῇ Αὐτοκρατορίᾳ τοῦ Βυζαντίου, ἕνεκα τοῦ χαρακτηρίζοντος αὐτὴν Χριστιανικοῦ πνεύματος ὁ μοναχικὸς βίος εὐρύτατα εἶχε διαδοθεῖ. Πυκνὸν δίκτυον Μοναστηρίων ἐκάλυπτεν αὐτὴν. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο πλήρης Μοναστηρίων, κέντρον γενομένη τοῦ τότε μοναχικοῦ βίου τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

568. 9. Ἐγκώμιον εἰς Ἅγιον Θεόδωρον, Αὐτόθι 737. Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου 44, 136. 137.

1. Πατρ. Migne ἑλλ. 99, 1597—1612.

2. Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Ἐπιστολὴ 119, Πατρ. Migne 32, 537.

3. L. Brehier, La Querelle des Images (VIII—IXe siècles) Paris 1904, σ. 8—13.

Κατὰ τὸν στ'. αἰῶνα ἠριθμοῦντο ἐν αὐτῇ 70 περίπου Μοναστήρια, βραδύτερον μέχρις 176, οἱ δὲ μοναχοὶ ἐπὶ τοῦ Αὐτοκράτορος Λέοντος γ' τοῦ Ἰσαύρου (717—741) ἀνῆρχοντο καθ' ἅπαν τὸ Κράτος εἰς 100,000 περίπου¹. Διὰ μεγάλων δωρεῶν τὰ Μοναστήρια ἀπέκτιν πλοῦτον, ἀπηλλαγμένον ὄντα πάσης πρὸς τὸ Κράτος φορολογικῆς ὑποχρέωσης. Ὅμοίως ἀπηλλαγμένοι ἦσαν οἰσodήποτε κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ὑποχρέωσης καὶ οἱ ἐξ ἀπασῶν τῶν τάξεων τῆς κοινωνίας στρατολογούμενοι μοναχοὶ, ἀπολαύοντες τοῦ σεβασμοῦ τῆς κοινωνίας καὶ ἐπιδρῶντες ἐπ' αὐτὴν διὰ τῶν φιλανθρωπικῶν καὶ ἐκπαιδευτικῶν καθιδρυμάτων, διὰ τῆς ἐξομολογήσεως καὶ τῆς διδασκαλίας καθόλου. Πλειστοὶ τῶν μοναχῶν διέπρεπον ἐπὶ βίου ἀγιότητι καὶ ἠθικῇ τελειότητι, εὐεργετικώτατα ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐργαζόμενοι. Ἀλλά, καθόλου εἰπεῖν, ἡ τῶν μοναχῶν προνομιοῦχος ἐν τε τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ κοινωνίᾳ θέσις προσέδιδεν αὐταῖς μεγάλην δύναμιν, ἣν χρησιμοποιοῦντες οἱ μοναχοὶ ἀνεμειγνύοντο εἰς ἐκκλησιαστικά, ἐνίοτε δὲ καὶ εἰς πολιτικά ζητήματα.

Ἡ τοιαύτη αὐτῶν ἀνάμειξις κατ' ἀρχὴν ἦτο ἔκκλησις ἀπὸ τοῦ σκοποῦ τοῦ μοναχικοῦ βίου καὶ παρεκτροπῆ, οἱ διάφοροι δὲ πειρασμοὶ τοῦ κόσμου ἤρξαντο ὡς σάρακες καταβιβρώσκοντες τὸν ἄλλοτε ὑγιέστατον ὄργανισμὸν αὐτοῦ. Πλειστοὶ προσήρχοντο εἰς τὸν μοναχικὸν βίον οὐχὶ ἐξ ἀγαθῆς προθέσεως καὶ ἐκ πόθου τῆς ἠθικῆς τελειώσεως, ἀλλὰ μᾶλλον πρὸς ἀποφυγὴν κοινωνικῶν ἢ ἄλλων ὑποχρέωσεων, συγκομιζόντες διαφόρους κακίας εἰς τὸν μοναχικὸν βίον. Ἐσωτερικαὶ ἀνωμαλῖαι ἤρξαντο ἀναφαινόμεναι ἐν τῇ διοικήσει τῶν Μοναστηρίων, ὀφειλόμεναι εἰς τὴν ἀδεξιότητα καὶ τὴν ἀπειρίαν τῶν Ἡγουμένων ἢ μᾶλλον εἰς τοὺς παραλόγους γογγυσμοὺς καὶ τὴν ἀπειθειαν τῶν μοναχῶν. Μοναχοὶ καὶ μοναχαὶ ἀνευ ἀδείας μετέβαινον ὅπου ἤθελον, ἀνεστρέφοντο ἐν τῷ κόσμῳ, πρὸς κοινὸν σκανδαλισμὸν, μοναχαὶ εἰς τὰ τῶν ἀνδρῶν καὶ μοναχοὶ εἰς τὰ τῶν γυναικῶν εἰσῆρχοντο καὶ διενυκτέρευον Μοναστήρια. Ὑπῆρχον δὲ καὶ διπλᾶ Μοναστήρια, ἢ παρ' ἄλληλα, κείμενα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἢ τὰ αὐτὰ μὲν ἀλλὰ χωριζόμενα δι' ἐνὸς ἐσωτερικοῦ τοίχου καὶ ἔχοντα κοινὴν οἰκονομικὴν διαχείρισιν². Ἐκ τοῦ συγχρωτισμοῦ ἀνδρῶν καὶ

1. L' abbé M a r i n, Les moines de Constantinople depuis la fondation de la ville jusqu' à la mort de Photius (330—898), Paris 1897, σ. 22-26. 82.

2. J. P a r g o i r e, Les monastères doubles dans les Byzantins, Échos d' Orient IX, 1906, 21 ἐξ. W. N i s s e n, Die Regelung des Klosterwesens im

γυναικῶν πολλὰ τ' ἄτοπα, δυστυχῶς προήρχοντο καὶ μεγάλαί τιμαίαι ἀνεφαίνοντο, ἐπαυξηθεῖσαι κατὰ τὸν 7^{ον} αἰῶνα. Πολλοὶ μοναχοὶ ἐγκαταλιμπάνοντες τὰ Μοναστήρια περιήρχοντο τὰς πόλεις καὶ κώμας, σκάνδαλα προκαλοῦντες διὰ τῆς ἐντὸς τῶν Μοναστηρίων ζωῆς. Ἄλλοι ἀπειθοῦντες εἰς τὰς διατάξεις τῆς μοναχικῆς ζωῆς ἢ ἀπεμακρύνοντο εἰς ἐρήμους πρὸς ἀναχωρητικὸν βίον, ἢ ἔζων ἐλευθέρως καὶ ἰδιορρύθμως, ἴδια κελλία ἐν τοῖς Μοναστηρίοις κατασκευάζοντες. Δὲν ἦσαν σπάνια καὶ τὰ παραδείγματα πλουσίων τινῶν, οἵτινες προσερχόμενοι εἰς τὸν μοναχικὸν βίον ἐξηκολούθουν ἀπολαύοντες τοῦ πλοῦτου αὐτῶν. Καθόλου δι' εἰπεῖν διαστροφή τις τοῦ μοναχικοῦ βίου καὶ παρακμὴ μαρτυρεῖται κατὰ τὴν ὑπ' ὄψει ἡμῶν ἐποχὴν.

Ἄλλὰ παρόμοιον τι πικρυσιάζεται καὶ ἐν τῇ ζωῇ τῆς κοινωνίας. Βεβαίως ἡ κοινωνία ἦτο χριστιανικωτάτη, τὴν θρησκευτικὴν ἔχουσα γνώμονα τῆς ἐαυτῆς ζωῆς καὶ ρυθμιστικὴν ἀρχὴν. Πᾶσαι αἱ τάξεις τῆς κοινωνίας, μὴ ἐξαιρουμένης τῆς Αὐτοκρατορικῆς Αὐλῆς, μέγιστον ἐδείκνυον διαφέρον πρὸς τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα, συμμετέχουσαι τῶν θεολογικῶν συζητήσεων μετὰ πολλῆς τῆς ζωηρότητος. Ὁ λαός, ἀγρυπνός ὢν φρουρός τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ἐξεγείρετο κατὰ Πατριάρχων καὶ Βασιλέων ἐν περιπτώσεσι κινδύνου αὐτῆς. Ἡ ἐκπαίδευσις μετὰ κόπου διασωζομένη ἐν τοῖς Μοναστηρίοις κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, εἶχε θρησκευτικὸν χαρακτήρα, ἡ τέχνη καὶ ἡ φιλολογία ἐπὶ τῆς χριστιανικῆς ἐστηρίζοντο πίστεως καὶ παρ' αὐτῆς ἠρύοντο τὸ περιεχόμενον αὐτῶν. Τεκμήρια δὲ εὐσεβείας τῆς κοινωνίας ἐξεφαίνοντο ἐν πάσῃ γωνίᾳ τοῦ χριστιανικοῦ Κράτους καὶ ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ τῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας. Ἡ πληθὺς τῶν Ναῶν καὶ τῶν Μοναστηρίων, τῶν ἑορτῶν καὶ θρησκευτικῶν πανηγύρεων, ὁ ἀπειρος σεβασμὸς πρὸς τὰ λείψανα τῶν μαρτύρων, πρὸς τὸν Κλῆρον καθόλου καὶ πρὸς τοὺς διακρινεμένους ἐπ' ἀρετῇ καὶ ἀγιότητι ἄνδρας ἐν τῷ κλήρῳ καὶ ἐν τῷ Μονασμῷ, πάντα ταῦτα ἦσαν μαρτύρια τῆς εὐσεβείας τῆς κοινωνίας.

Ἄλλὰ ληληθότως συνεκέντρωσεν αὕτη τὴν ὅλην σημασίαν τῆς θρησκευτικῆς ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς τῆς λατρείας τύποις. Ἐκ τούτου δὲ πολλὰ ἐγεννήθησαν ἐν τῇ θρησκευτικῇ τῆς κοινωνίας ζωῇ ἐλλείψεις. Παρὰ τὴν μεγάλην τῆς κοινωνίας εὐσεβείαν ἐπεκράτουν ἔτι ἐν αὐτῇ τὰ λει-

~~φανα τῆς εἰδωλολατρείας, δεισιδαιμονίας καὶ προλήψεως, ἐξ ὧν δυναταὶ καθίσταντο διάφοροι καταχρήσεις. Τοιαῦται καταχρήσεις ἰδίως συνέδινον ἐν τῇ προσκυνήσει τῶν ἁγίων εἰκόνων. Τὰ χρώματα τῶν εἰκόνων μετεχειρίζοντο ὡς φάρμακον, ταύτας ἐπεκαλοῦντο ἐν περιπτώσεσιν ἢ ἐν γεγονόσιν ὄλως ἀσχετοῖς πρὸς τὴν θρησκείαν, λ. χ. ταύτας καθίστων ἀναδόχους τῶν βλαπτιζομένων νηπιῶν ἢ τῶν προσερχομένων εἰς τὸν μοναχικὸν βίον. Τινὲς τῶν Πρεσβυτέρων ἀνεμείγνουν μετὰ τῆς θείας Εὐχαριστίας χρώματα τῶν εἰκόνων, ἄλλοι δ' ἔθετον τὸν ἄρτον τῆς θείας Εὐχαριστίας ἐπὶ τῶν εἰκόνων καὶ οὕτω μεταλάμβανον. Ὑπῆρχον οἱ χρησιμοποιοῦντες τὰς εἰκόνας ἀντὶ ἁγίας Τραπεζῆς πρὸς τέλει τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας καὶ τέλος παρὰ τῷ ἁμαθεῖ ὄχλῳ ἢ προσκύνησις τῶν εἰκόνων εἶχε πολλάκις σημασίαν λατρείας ¹.~~

Ἐκ τοιούτων καταχρήσεων καὶ διαστροφῶν ἐπῆλθε κατάπτωσις τῶν ἡθῶν τῆς χριστιανικῆς κοινωνίας. Ἡ Ἐκκλησία οὐδέποτε ἔπαυσε μεριμνῶσα περὶ τῆς ἠθικῆς ἀνορθώσεως, τὴν σοβαρωτέραν δὲ πρόνοιαν ἔλαβεν, ὡς γνωστόν, ἐν τέλει τοῦ ζ' αἰῶνος διὰ τῆς Πενθέκτης Συνόδου ἣτις ἐπελήφθη τῆς γενικῆς ἠθικῆς ἀνορθώσεως τῆς χριστιανικῆς κοινωνίας καὶ τῆς κρείττονος τοῦ καθόλου θρησκευτικοῦ καὶ ἐκκλησιαστικοῦ βίου ρυθμίσεως. Αἱ κανονικαὶ διατάξεις τῆς Συνόδου ἐκείνης ἀνεφέροντο εἰς τὰς λεπτομερείας τῆς ζωῆς τῶν κληρικῶν καὶ μοναχῶν, εἰς τὰς ἐλλείψεις τῆς χριστιανικῆς κοινωνίας. Ἀλλὰ τὸ ἔργον τῆς Συνόδου ὑπῆρξε μᾶλλον ἀρνητικόν. Ὑπεδειχθησαν αἱ ἐλλείψεις καὶ διεγράφησαν τ' ἀνάλογα ἐπιτίμια. Θετικὴ ὁμως μεταρρυθμισίς τῆς ζωῆς, ριζικὴ τοῦ κακοῦ ἐκκοπή, ἀναγέννησις τῆς χριστιανικῆς κοινωνίας διὰ τῆς εἰς τὴν ζωὴν αὐτῆς μεταγγίσεως τοῦ Χριστιανοπισμοῦ δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῶσι. Ἄλλως τε οἱ τὴν Σύνοδον συγκροτήσαντες Πατέρες δὲν ἠδύναντο ν' ἀπομακρυνθῶσιν ἀπὸ τοῦ ἐπικρατοῦντος τότε πνεύματος, ἀπὸ τῆς ἰδιαίτερας σημασίας, ἣτις προσεδίδετο εἰς τοὺς τύπους τῆς λατρείας, ὡς καταφαίνεται ἐκ πλείστων διατάξεων αὐτῶν, δὲν ἠδύναντο ἀποτόμως ν' ἀνατρέψωσι τὴν κρατοῦσαν τάξιν. Παρέμεινε δ' ἐν ἰσχύϊ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν «ἀκρίθειαν τῶν κανόνων» ἢ «οἰκονομία», ἣς ἠδύνατο νὰ γίνηται ἐνίοτε κατάχρησις συγκαταβάσεως ἐν τοῖς ἁμαρτήμασι.

1. Πατρ. Migne ἑλλ. 59, 196. 94, 1403. M a n s i Sanct. Conciliorum nova et amplissima collectio, XIII, 68. XIV, 420.

Πᾶσι τοῖς ἀνωτέρω λόγοις ἐξ ὧν ἐγενήθη ἡ δυσάρεστος ἀπὸ θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς ἐπόψεως κατάστασις τῆς χριστιανικῆς κοινωνίας, προστεθεισῶ ἢ κατάπτωσις τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ ἡ ἐπικρατήσασα μεγάλη ἀμάθεια, ἣτις κατέστησε τὴν ὑπ' ὄφει ἡμῶν ἐποχὴν τὸν σκοτεινὸν αἰῶνα τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς. Ἀλλὰ καὶ ἡ καθόλου κατάστασις τοῦ Κράτους ἦτο ἀφύδρα δυσάρεστος καὶ δύσελπις ἐξωτερικῶς τε καὶ ἐσωτερικῶς. Πάντα δὲ ταῦτα ἦτο δυνατὸν νὰ ἐμβάλωσι πόθον ἀνορθώσεως καὶ νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς αἰτίαι τῆς εἰκονομαχικῆς κινήσεως, ἣτις ἀρξικμένη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἡ' αἰῶνος ἔληξε περὶ τὰ μέσα τοῦ θ', ἐπὶ μίαν καὶ ἐπέκεινα ἑκατονταετηρίδα συνταράξασα τὴν Ἐκκλησίαν.

Ἐπεκράτησε γνώμη, καθ' ἣν οἱ εἰκονομάχοι Βασιλεῖς, ἐζήτησαν τὴν κατάργησιν τῶν εἰκόνων, διότι ἐπελήφθησαν τῆς γενικῆς τοῦ Κράτους μεταρρυθμίσεως, τούτου δὲ ἕνεκα καὶ ἡ Εἰκονομαχία συνήθως ὡς μεταρρυθμισὶς χαρακτηρίζεται. Ἄλλ' οὔτε τὰ διασωθέντα φιλολογικὰ μνημεῖα καὶ ἱστορικαὶ μαρτυρίαι¹ οὔτε αὐτῶν τῶν Βασιλέων ἢ δρᾶσις, μὴ προφθάσασα μὲν ἴσως νὰ ἐκδηλωθῇ περιορισθεῖσα δὲ μᾶλλον εἰς τὸ τῶν εἰκόνων ζήτημα, ἐπιτρέπουσι νὰ μάθωμεν πάσας τὰς λεπτομερείας τῆς λεγομένης ταύτης μεταρρυθμίσεως τοῦ ἡ' αἰῶνος². Πρῶδῃλον δὲ ὅτι ἕνεκα τῶν μεγάλων ἀπὸ τε τῶν

1. Αἱ σπουδαιότεραι πηγαὶ τῆς ἱστορίας τῆς εἰκονομαχίας εἶναι Πρακτικὰ τῶν Συνόδων, *Mansi, Sacrorum Conciliorum nova et amplissima Collectio* τόμ. XII καὶ XIII, *Serruy's, Fragment du concile iconoclaste de 815 ἐν τοῖς Melanges d'archeologie et d'histoire*, XIII, 1903, σ. 345—351. *Hefele—Leclercq, Histoire des Conciles*, III, 2. πρβλ. αὐτόθι πλήρη βιβλιογραφίαν τῆς ἱστορίας τῆς Εἰκονομαχίας. Ἐκτὸς τῶν Πρακτικῶν τῶν Συνόδων πρωτεύουσαι πηγαὶ τῆς ἱστορίας ταύτης εἶναι αἱ Χρονογραφίαι τοῦ Θεοφάνους († 817) καὶ τοῦ Πατριάρχου ΚΠ. Νικηφόρου († 829) αἱ βιογραφίαι τῶν μαρτύρων καὶ ὁμολογητῶν τῆς Εἰκονομαχίας, τὰ συγγράμματα τῶν Πατριαρχῶν ΚΠ. Γερμανοῦ († 729) Νικηφόρου, τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ († 749) καὶ ἄλλων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης συγγραφέων, κατ' ἐξοχὴν δὲ διὰ τὴν β' περίοδον τῆς Εἰκονομαχίας τὰ συγγράμματα καὶ αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ ἁγ. Θεοδώρου Στουδίτου († 826). Εἰκονομαχικαὶ πηγαὶ εἶναι οἱ ὄροι τῶν Συνόδων τῶν ἐτῶν 754 καὶ 815, εἰκονομαχικὴ τις δήλωσις ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος ε'. ἦν διέσωσεν ὁ Θεόδωρος Στουδίτης (Πατρ. Migne 99. 465) ἐπιστολὴ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ β' πρὸς Λουδοβίκον τὸν Εὐσεβῆ (*Mansi XIV, 415—422*) στιχουργήματα τῶν εἰκονομάχων καὶ ἀποσπάσματα συγγραμμάτων αὐτῶν, διασωθέντα ὡσαύτως παρὰ Θεοδώρῳ Στουδίτῃ καὶ ἄλλοις συγχρόνοις ἀντιρρητικοῖς συγγραφεῦσι.

2. Πρῶτος παρ' ἡμῖν ὁ Σ. Ζαμπέλιος, Βυζαντιναὶ μελέται, περὶ πηγῶν

Ἀράδων καὶ τῶν Βουλγάρων κινδύνων καὶ ἔνεκα τῆς ἐσωτερικῆς ἀνωμαλίας τοῦ Κράτους οἱ Εἰκονομάχοι Βασιλεῖς ἐπελήφθησαν τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ στρατοῦ, ἀποκαταστήσαντες τὴν πειθαρχίαν ἐν αὐτῷ. Ἀναδιωργάνωσαν τὴν διοίκησιν τοῦ Κράτους, συμπληρώσαντες τὴν ἀπὸ τῶν προηγουμένων Βασιλέων ἀρξαμένην ἰδρυσιν τῶν «Θεμάτων», καὶ καταστήσαντες τὴν διοίκησιν μᾶλλον συγκεντρωτικὴν. Πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν οικονομικῶν τοῦ κράτους προσέθησαν νέους φόρους ἐπὶ τῶν κατοίκων, συμπεριλαμβάνοντες ἐν τῇ φορολογίᾳ τὰ τ' ἐκκλησιαστικά καθόλου καὶ τὰ μοναστηριακά κτήματα. Ἐτακτοποίησαν τὴν νομοθεσίαν διὰ τῆς «Ἐκλογῆς νόμων», μεταρρυθμίζαντες τὴν λειτουργίαν τῶν δικαστηρίων καὶ διατάξαντες ὅπως ἡ δικαιοσύνη ἀπονέμηται δωρεὰν εἰς πάντας τοὺς πολίτας. Ἐμετρίασαν δὲ τὰς ποινὰς τῶν καταδικαζομένων, ἐπεδείξαντες σχετικὴν ἀνεξιθρησκείαν πρὸς τοὺς αἵρετικούς. Διὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ «Γεωργικοῦ νόμου» ἰδιαιτέρως ἐμερίμνησαν περὶ τῶν Γεωργικῶν τάξεων τῶν πολιτῶν, διακανονίσαντες τὴν σχέσιν τῶν μισθωτῶν πρὸς τοὺς γαιοκτῆμονας. Ἐσκόπουν νὰ ἐνισχύσωσι τὸν οἰκογενειακὸν βίον, ἐξυψύοντες τὴν νομικὴν σημασίαν τοῦ γάμου, περιώρισαν τὰς περιπτώσεις τοῦ διαζυγίου, κατεδίδαξαν τὴν παλλακείαν, περιέστειλαν τὴν ἐπὶ τῶν τέκνων ἀπόλυτον ἐξουσίαν τῶν γονέων, ὤρισαν αὐστηροτέρας ποινὰς διὰ τοὺς ἐπιόρκους καὶ τοὺς κλέπτας. Ἐνὶ λόγῳ προσεπάθησαν ν' ἀνορθώσωσι τὴν κοινωνίαν καὶ τὸ Κράτος 1.

Ἄλλ' ἀτυχῶς συμπεριέλαβον ἀναρμοδίως ἐν τῷ μεταρρυθμιστικῷ αὐτῶν προγράμματι καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, ἔνεκα δὲ τῆς παρουσιασθείσης κατ' αὐτῆς σφοδρᾶς ἀντιδράσεως, περιώρισαν σχεδὸν ἅπασαν αὐτῶν τὴν δραστηριότητα ἐν τούτῳ τῆς σημειῶ τῆς μεταρρυθμίσεως. Προερχόμενοι οἱ εἰκονομάχοι Βασιλεῖς ἐκ Μικρασίας, ἐκεῖθεν ἐπορίσθησαν καὶ

νεολληνικῆς ἐθνότητος ἀπὸ η'. ἄχρι ι'. ἑκατονταετηρίδος μ. Χ., ἐν Ἀθήναις 1857, σ. 219, διετύπωσε τὴν γνώμην ταύτην, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ **Κ. Παπαρρηγόπουλος** ἐμφαντικώτερον ἐτόνισε τὸν μεταρρυθμιστικὸν χαρακτήρα τῆς εἰκονομαχίας νομίζεται συνήθως ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν ἡμετέρων τε καὶ ξένων ὡς εἰσηγητῆς τῆς γνώμης, ἥτις ἔκτοτε ἐπεκράτησε. Πρὸβλ. **S c h w a r z l o z e**, *Der Bilderstreit. Ein Kampf der griechische Kirche um ihre Eigenart und ihre Freiheit*, Gotha 1890.

1. **Κ. Παπαρρηγοπούλου**, Ἱστορία, Γ, 381—385. **A. L o m b a r d**, *Constantin V, Empereur des Romains (743—775)*, Paris 1902, σ. 31—59. 82—104.

τάς σπουδαιότερας πρὸς καταπολέμησιν τῶν εἰκόνων δυνάμεις ¹. Διεκρίθησαν δ' οἱ εἰκονομάχοι εἰς τρεῖς κατηγορίας.

Πρώτη μερίς ἦτο ἡ τῶν μετριοπαθῶν, οἵτινες ἀπέκρουον μὲν τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων, ἀλλ' ἠνείχοντο αὐτάς πρὸς διακόσμησιν τῶν ναῶν καὶ ὑπομνηματικὴν τοῦ λαοῦ διδασκαλίαν ². Ὡστε ἡ μερίς αὕτη τῶν εἰκονομάχων ἀπέκρουεν οὐχὶ τὴν χρῆσιν ἀλλὰ τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων.

Δευτέρα μερίς ἦτο ἡ ἀποκρούουσα καὶ τὴν προσκύνησιν ὡς «εἰδωλολατρικὴν» καὶ τὴν χρῆσιν τῶν εἰκόνων, τείνουσα, ὡς ἰσχυρίζετο εἰς τὴν ἀνακάθαρσιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἀπὸ τῶν ἐπεισάκτων στοιχείων. «Αἱ εἰκόνες εἰδώλων τόπον ἀναπληροῦσιν...οἱ προσκυνοῦντες αὐτάς εἰδωλολάτραι», ἔγραφεν ὁ πρῶτος εἰκονομάχος Βασιλεὺς πρὸς τὸν Ἐπίσκοπον Ρώμης ³. Κατὰ τὰς δοξασίας τῆς εἰκονομαχικῆς ταύτης μερίδος ὁ Διάβολος ἐγένετο εἰσηγητὴς τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων, παρεισαγαγὼν δολίως τὴν εἰδωλολατρείαν εἰς τὸν Χριστιανισμόν, μετὰ τὴν πρώτην κατάργησιν αὐτῆς. Αἱ εἰκόνες εἶναι ἔργα χειροποίητα καὶ παραστάσεις ἐπὶ ὀλικῶν πραγμάτων, ἐπομένως ὁ προσκυνῶν αὐτάς προσκυνεῖ τὴν ὄλην, καθίσταται εἰδωλολάτρης. Ὁ εἰκονολάτρης εἶναι καὶ εἰδωλολάτρης, κατὰ τὰς θεωρίας τῆς εἰκονομαχικῆς ταύτης μερίδος, ἥτις ὅλως ἀδασίμως καὶ παραλόγως ἰσχυρίσθη ὅτι τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων τῶν ἁγίων ἀπαγορεύουσιν ἡ Ἁγία Γραφή καὶ οἱ Πατέρες καὶ Διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὅτι οὐδεμία τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων ἐθέσπισεν αὐτήν. Τούτου δὲ ἕνεκα οὐδ' εὐχὰς εἰδικὰς καθώρισεν ἡ Ἐκκλησία. Ἐνόμιζεν ἡ μερίς αὕτη ὅτι ἡ προσκύνησις τῶν εἰκόνων ἀντιβαίνει εἰς τὴν πνευματικότητα τῆς χριστιανικῆς λατρείας καὶ ὅτι ὁ προσκυνῶν τὰς εἰκόνας προσκυνεῖ τὴν κτίσιν παρὰ τὸν κτίσαντα, ὅτι τέλος ἡ παράστασις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν εἰκόνι προσκρούει εἰς τὴν δογματικὴν περὶ αὐτοῦ ὡς θεανθρώπου διδασκαλίαν. Ἡ εἰκὼν αὐτοῦ δὲν εἶναι εἰκὼν τοῦ Θεανθρώπου ἀλλὰ φιλοῦ ἀνθρώπου,

1. Brehier, ἐνθ' ἄν. σ. 13—14. 17. 39. 40. 50—51. Lombard, ἐνθ' ἄν. σ. 25 ἐξ.

2. Brehier, ἐνθ' ἄν. σ. 43—5. A. P. Dobroclonsky, Ὁ Ὅσιος Θεόδωρος Ὁμολογητὴς καὶ Ἠγούμενος Στουδίου (ρωσιστὶ) Μέμ. Α'. Ἐν Ὁδησσῷ 1913, σ. 32 ἐξ.

3. Πρὸβλ. τὴν ἀπάντησιν τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης πρὸς τὸν Λέοντα, Mansi. XII, 959.

καὶ ἐπομένως διαιρεῖ τὴν ἀδιαίρετον ὑπόστασιν τοῦ Σωτῆρος¹. Διὰ τούτων ἰσχυρισμῶν προσεπάθει νὰ ἐπιβληθῇ ἡ εἰκονομαχικὴ αὕτη μερίς, τὰ ἐπιχειρήματα δὲ αὐτῆς εἶχον κυρίως ὑπὸ ὄψιν οἱ ὀρθόδοξοι ἀπολογηταὶ τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων, ἰδίως ὁ συστηματικώτερον τὰῦτα ἀναιρέσας καὶ ἀνατρέψας ἅγιος Ἰωάννης Δαμασκηνός.

Ἀποτομωτέρα ὑπῆρξεν ἡ τρίτη εἰκονομαχικὴ μερίς, ἣτις, μὴ ἀρκουμένη εἰς τὸν κατὰ τῶν εἰκόνων πόλεμον, ἐπιτίθετο καὶ κατὰ τῶν ἱερῶν λειψάνων, τῶν ἱερῶν σκευῶν τῶν ναῶν καὶ παντὸς σχετικῆς πρὸς τὰς εἰκόνας. Οὐ μόνον αἱ εἰκόνες ἐξηφανίζοντο ὑπὸ τῆς μερίδος ταύτης ἀλλὰ καὶ βιβλία περιέχοντα εἰκόνας ἁγίων ἢ συνηγοροῦντα ὑπὲρ τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων ἐκαίοντο. Ἱεροὶ Ναοὶ, ὡς συνέβη ἐπὶ τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου ε', μετεβλήθησαν εἰς ἀκατονομάστους οἴκους. Ὁ πατὴρ τοῦ Κωνσταντίνου Λέων γ' «ἐβδελύσσετο» τὰ ἅγια λειψανα κατὰ Θεοφάνη, ἀπεκαλῶν αὐτὰ νεκρὰ ὅτι καὶ τοὺς τιμώντας αὐτὰ «δοσεολάτρας»². Τινὲς τῶν τῆς μερίδος ταύτης εἰκονομάχων ἀσεβῶς ἐξεφράζοντο περὶ τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν ἁγίων. Τοιοῦτό τι ἀπεδίδοτο καὶ εἰς τὸν Κωνσταντῖνον ε' 3, ὅστις κατὰ τὰς εἰδήσεις τῶν χρονογράφων ἀπηγόρευσε καὶ τὴν προσωνομίαν τῶν «ἁγίων». Δύσκολον νὰ ἐξακριβωθῶσιν ἕτεραι εἰδήσεις, καθ' ἃς ἡ εἰκονομαχικὴ αὕτη μερίς ἤρνεϊτο τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν καὶ τὴν αἰώνιον ζωὴν.

Γενικῶς πάντες οἱ εἰκονομάχοι ἦσαν κεκηρυγμένοι ἐχθροὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου, πολλάκις δ' ἡ εἰκονομαχία προσέλαβε χαρακτῆρα μοναχομαχίας. Βεβαίως οἱ εἰκονομάχοι δὲν ἦσαν «γνωσιμάχοι», ἐχθροὶ τῆς παιδείας καὶ τῆς γνώσεως, ὡς κατηγορήθησαν, ἀλλ' ἐζήτουν νὰ προσδώσωσιν εἰς τὴν παιδείαν νέαν κατεύθυνσιν ἐπὶ τὸ κοσμικώτερον, ν' ἀπομακρύνωσι τὴν θρησκείαν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἀπὸ τῆς παιδείας. Πόλεμοῦντες τὰς εἰκόνας δὲν ἐπολέμουν καθόλου τὴν τέχνην, ἀλλ' ἡ καταστροφὴ ἀνεκτιμήτου ἀξίας εἰκόνων καὶ μνημείων ἀνέκασε τὴν πρόοδον τῆς χριστιανικῆς τέχνης. Ἡ τάσις αὐτῶν ἦτο ἀντιθρησκευτικὴ

1. Mansi, XIII 33-36. 168-172. 176. 177. 216. 224. 268. 297. 300-301. 309. 313. 324. 329.

2. Θεοφάνους, Χρονογραφία, edit. Bonnae, σ. 406.

3. Θεοσηλείτου, Βίος Νικήτα § 29. Acta Sanctorum, Aprilinus I (1866) sub 3 dies, Appendix, ἑλλην. μετάφρασις Τρέφωνος Εὐαγγελίδου, ἐν τῷ περιοδικῷ Ἀθηνῶν «Σωτήρ» ἔτ. II', 1890, σ. 60 ἐξ. Lombard, ἐνθ' ἀν. σ. 115-117. 119. 120.

καθόλου, ἀντεκκλησιαστικὴ καὶ ἀντικληρικὴ, ζητοῦσα νὰ ὑποτάξῃ τὴν Ἐκκλησίαν ὑπὸ τὴν Πολιτείαν. Ὁ πρῶτος εἰκονομάχος Βασιλεὺς ἔγραψεν ἐπισήμως «βασιλεὺς εἰμι καὶ ἱερεὺς»¹, μετ' ἀπολυταρχικῆς αὐθαιρεσίας, «τυραννικῶς τὴν ἱερωσύνην ἀρπάσας»². Αὐτὸς τε καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ ἐξέδιδον διατάγματα περὶ θρησκευτικῶν ζητημάτων ἢ ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας ἢ ἐξ ἀποφάσεως τοῦ «Σιλεντίου», ὅπερ ἦτο τότε λαϊκὴ συνέλευσις, ἀπεφάσιζον περὶ ἐκλογῆς καὶ καθαιρέσεως Πατριαρχῶν, ἀνευλαθῶς πρὸς αὐτοὺς προσαφερόμενοι, «τὸ σχῆμα τὸ ἀποστολικὸν βδελυσσόμενοι καὶ τὴν ἱερωσύνην καταχλευάζοντες»³. Τέλος ἡ ἀντιθρησκευτικὴ ἐκείνη τάσις παρήγαγε κοινωνικὴν ἔκλυσιν, ἣς αὐτοί, δυστυχῶς, πάλιν οἱ εἰκονομάχοι ἤγοῦντο. Περὶ τοῦ δευτέρου εἰκονομάχου Βασιλέως λέγεται ὅτι «αὐτὸς κιθαρωδίαις ἔχαίρει καὶ συμποσιασμοῖς, αἰσχρολογίαις τε καὶ ὄρχησμοῖς ἐκπαιδεύων τοὺς περὶ αὐτόν»⁴.

Ἡ κατὰ τῆς Εἰκονομαχίας ἀντίδρασις δὲν προήλθεν ἐκ τῆς Ἱεραρχίας, καὶ ἐνεκα τῆς ἀπαιδευσίας καὶ τῆς καθόλου καταστάσεως τῆς Ἱεραρχίας⁵ καὶ διότι πολλοὶ ὑπῆρχον ἐν αὐτῇ οἱ θέλοντες τὴν κατάργησιν οὐχὶ τῆς χρήσεως ἀλλὰ τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων. Ἐντεῦθεν καὶ Πατριάρχαι καθίσταντο ὄργανα τῶν εἰκονομάχων⁶. Ἡ μόνη γενναία ἀντίδρασις προήλθε παρὰ τῶν μοναχῶν, ὧν ἐλάχιστοι προσήλθον εἰς τὰς τάξεις τῶν εἰκονομάχων. Ὁ λαὸς τῶν Ἐπαρχιῶν ἐνθέρμως ἠκολούθησε τοὺς μοναχοὺς, ἰδίᾳ δ' αἱ γυναῖκες πάσης τάξεως⁷. Κατὰ τῆς εἰκονομαχίας ἐτάχθησαν τὰ Πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἡ τῆς Ρώμης Ἐκκλησία. Ἐνεκα δὲ τῆς ζωηρᾶς ἀντιδράσεως, ἣτις πολλάκις καὶ

1. Mansi XII, 975.

2. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Λόγος πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἁγίας εἰκόνας, Πατρ. Migne 94, 1301—1304.

3. Νικηφόρου Πατριάρχου ΚΠ. Γ', ἀντίρρησις Πατρ. Migne 99, 489.

4. Θεοφάνους Χρονογραφία, σ. 442.

5. Μ. Γεδεών, Ἡ γυνὴ ἐπὶ τῶν εἰκονομαχικῶν ἐρίδων, ἐν Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ Γ', (1882—3) τευχ. 8—9. 18. 36—37.

6. Νικηφόρου Πατριάρχου ΚΠ. Ἀπολογητικός, Πατρ. Migne 100, 544. 5 Θεοδώρου Στουδίτου, Ἐπιστολή, Α, 11. Πατρ. Migne, 948—949. Ζ'. Οἰκουμηνικῆς Συνόδου, Κανόνες 4. 5. 12. 16—19. Ταρασίου Πατριάρχου ΚΠ. Ἐπιστολή, Πατρ. Migne 98, 1441. 1453.

7. Νικηφόρου Πατριάρχου ΚΠ. Ἀντίρρησις Γ'. Πατρ. Migne 100, 504. Ἀπολογητικός, Migne 100, 545.

~~δι' ἐπιναστιάσεως ἐξεδηλώθη, ἡ εἰκονομαχία, ὡς ἐσφαλμένη, ἄλλως τε, τῶσις, ἀπέτυχεν.~~

Ἡ εἰκονομαχία προὐκάλεσε σοβαρὸν δογματικὸν καὶ ἐκκλησιαστικὸν καθόλου ζήτημα, χωρὶς νὰ εἶναι ὡς πολλάκις διευτυπώθη γνώμη, συνέχεια καὶ ἀπήχησις τῶν προηγουμένων χριστολογικῶν αἱρέσεων¹, καίτοι ἡ προσκύνησις τῶν εἰκόνων τῶν ἁγίων ἀρχικῶς τοιοῦτο ζήτημα δὲν ἦτο. Οἱ εἰκονομάχοι κατέστησαν αὐτὸ δογματικόν, συνδέσαντες πρὸς τὸ δόγμα περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν προσκύνησιν τῆς εἰκόνης αὐτοῦ. Σύγχρονος συγγραφεὺς ἐσημείωσε περὶ τῆς εἰκονομαχίας ὅτι «τινὲς μὲν ὡς κατωτέραν αἵρεσιν ταύτην ἔχουσι... ἔνιοι δὲ οὐδὲ αἵρεσιν ταύτην ἡγοῦνται ἀλλὰ φιλονεικίαν»². Κατὰ ταῦτα δὲν ἦσαν πάντες σύμφωνοι ἂν προῦκειτο περὶ αἱρέσεως ἢ περὶ «φιλονεικίας», περὶ θεολογικῆς τινος ἑριδος. Ἀλλά, κατὰ τὰς ἐνδείξεις τῶν ἐπισήμων πράξεων τῆς Ἐκκλησίας, αὕτη μᾶλλον ὡς αἵρεσιν τὴν εἰκονομαχίαν ἐθεώρει καὶ ὡς τοιαύτην κατεδίκασεν αὐτήν, δυνηθεῖσα νὰ λύσῃ τὰ ἐκ τῆς Εἰκονομαχίας προκληθέντα σοβαρώτατα ζητήματα.

1. Δημητρίου Σπυριδωνος, Περὶ τῆς οὐσίας καὶ τοῦ περιεχομένου τῆς Εἰκονομαχίας, «Ἐκκλ. Φάρος» Ἀλεξανδρείας Η', 1911, σ. 434 ἔξ.

2. Θεοστηρίκου, Βίος Νικήτα, § 28.